

TĚŠÍN OPTIKOU GEOGRAFICKÉHO VÝZKUMU ROZDĚLENÝCH MĚST

Artur Boháč

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická,
Katedra geografie,
Komenského 314/2, 460 01 Liberec, Česká republika
e-mail: artur.bohac@tul.cz

Abstrakt

Studie čtenáři předkládá fenomén rozdělených měst, který je úzce propojen se středoevropským prostorem a jeho historicko-politickými reáliemi, vztažený na specifické prostředí města Těšína (Český Těšín/Cieszyn). V první kapitole se autor zaměřuje na teoretické vymezení fenoménu rozdělených měst, neboť jde o problematiku v evropském prostředí zkoumanou, ale vzhledem k množství termínů ne vždy přehlednou. V dalších částech studie nastiňuje geografii a složitou historii dvakrát rozděleného města, na niž se snaží aplikovat aspekty typologie rozdělených měst. Mimo to se autor, vzhledem ke svému odbornému zaměření, soustředí zejména na mezinárodně-politické, geopolitické a etnické souvislosti Těšína, resp. Těšínska. Pozornost je rovněž věnována fungování Těšína v rámci Evropské unie, jež se dlouhodobě snaží vliv státních hranic a pocity dějinných křivd mezi evropskými národy potlačovat.

Keywords

Divided cities; Těšín; Border; Conflict; Cooperation.

Úvod

Předložený text si klade za cíl postihnout těšínské historické a geopolitické reálie ve světle geografického výzkumu rozdělených měst. Metodika práce byla přizpůsobena především politické (a historické) geografii, jež při zkoumání dějinných událostí klade důraz na studium historických pramenů či starých map a následně na objasnění a klasifikaci jevů, případně hledání podobností v čase a prostoru.

Užívá-li autor pojmu Těšín bez přívlastku, má na mysli celé město, rozdělené v dnešní době státní hranicí na dva samostatné urbanistické celky, které se od rozpadu východního bloku ekonomicky a kulturně sbližují. Polský název Cieszyn je ekvivalentem českého názvu Těšín, avšak název Český Těšín deklaruje fakt, že levý břeh Olše je českým územím. Touhu některých obyvatel města přívlastek “český” jakožto nadbytečný či nacionalistický odstranit však českotěšínské zastupitelstvo v roce 2007 zamítlo. V českém diskursu se můžeme setkat s exonymem Polský Těšín pro Cieszyn, jehož účelem je odlišit nerozdělený Těšín před rokem 1920 od nynějšího samostatného města Cieszyn. Německou verzí českého názvu Těšín je Teschen.

Rozdělená města jsou předmětem bádání, ať už geografického, historického, ekonomického nebo v rámci moderní komplexní disciplíny zvané *border studies* (angl. *hraniční studia*). A to především v Německu, na jehož hranicích se nachází největší počet rozdělených měst v Evropě. Z německého akademického prostředí je nutno zmínit nedávno zesnulou historičku Helgu Schultz [12], geografa Christopa Waacka a v Německu působící polské autorky Dagmaru Jaješniak-Quast či Katarzynu Stoklasu. V Polsku se problematikou a *border studies* obecně zaobírá geograf Robert Pawlusiński [10] nebo politolog Radosław Zenderowski [19].

V českém prostředí není fenomén výrazněji zkoumán, částečně se ho dotýkají práce historiků [1], [9], [18], z nichž autor příspěvku čerpal. Z českých geografů se rozdělením Těšínska i Těšína zabývá Tadeusz Siwek ve své knize *Český Těšín polský? = Czeski Cieszyn polski?* [14]. Jde však o experimentální publikaci pracující často s historickou fikcí, vycházející ze Siwkovy empirické znalosti Těšínska a snahy zlepšit vztahy mezi Čechy a Poláky v regionu. Kromě odborných prací autor příspěvku čerpal informace z mediálních výstupů a, jakožto člověk pocházející z Karvinska, z návštěv Těšína.

Geografové se nezabývají pouze zkoumáním rozdělených sídel, ale jakožto poradci státníků mnohdy stáli u jejich geneze. Na Versailleské konferenci se geografové jako Halford Mackinder a Isaiah Bowman podíleli na konstituování střední Evropy po první světové válce. Při pohledu na její mapu je patrná snaha geografů využívat v ratzelovském duchu co nejvíce přírodních (orografických) hranic, tedy řek a horských hřebenů.

Fenomén rozdělených měst je se středoevropským prostorem, vzhledem k jeho komplikovaným dějinám a geopolitickým souvislostem 20. století, neodmyslitelně spjat. Především v etnicky nehomogenních regionech se státní hranice měnily kvůli válkám a z nich vyplývajícím úmluvám, ostatně ve střední Evropě vzniklo nejvíce rozdělených měst po Postupimské konferenci a souvisejících posunech hranic. Nově ustavené hranice vytlačily vzniklá rozdělená města z pohledu metropolitních oblastí na periferii států s obvykle horší ekonomickou situací či dopravní dostupností. Na hranicích Česka nalezneme několik rozdělených sídel např. Český Těšín/Cieszyn (Polsko), Hřčavu/Jaworzynku (Polsko), České Velenice/Gmünd (Rakousko) nebo Konečnou (Slovensko).

Nových dimenzí nabyl fenomén rozdělených sídel se vznikem euroregionů a zejména po vstupu středoevropských států do Evropské unie, která klade důraz na hospodářskou a sociální kohezi. V současné éře již rozdělená města nejsou spojována s nesvobodou a represemi, nýbrž díky bývalé jednotné historii a regionalizaci se zlepšováním sousedských vztahů v rámci evropského procesu snižování významu státních hranic. Eroze vestfálského systému dominance národních států je patrná především v tzv. Schengenském prostoru, v jež rámci padla většina ekonomických a psychologických hraničních bariér.

1 Definice rozdělených měst a jejich teoretické vymezení

Existuje mnoho definic rozdělených měst, které se opírají o propracovanou argumentaci. V textu bude autor pracovat s vymezením Helgy Schultz. Ta rozdělené město (angl. *divided city*, něm. *geteilte Stadt*) charakterizuje jako město, které v minulosti tvořilo jednu sídelní jednotku a v dnešní době je z politických důvodů rozděleno státní hranicí a tvoří dvě sídelní jednotky [12, s. 3-5]. Takováto města bývají mnohdy rozdělena řekou, proto se užívá označení *bridge towns* (angl. *mostní města*). Na obou stranách hranice často žijí početné menšiny národů, jež byly rozdělením sídla postiženy. Pro rozdělená města bývá příznačný název, který je ve srozumitelný a rozpoznatelný pro osoby na opačné straně hranice jako např. Český Těšín/Cieszyn, Komárno/Komárom (Slovensko/Maďarsko), Görlitz/Zgorzelec (Německo/Polsko), Gorizia/Nova Gorica (Itálie/Slovensko).

Za rozdělená sídla jsou některými vědci [10] považována též dvojměstí jako Brandýs nad Labem-Stará Boleslav či Minneapolis a St. Paul v USA. Jde o případy geograficky blízkých měst, která se v rámci svého růstu urbanisticky sloučila. Takovéto případy se mohou vyskytovat při řekách i státních hranicích [10, s. 22].

Nelze pominout další konotaci rozděleného města pro sídelní útvary, které nejsou odděleny státní hranicí. Jsou rozdělné etnicky či nábožensky a jednotlivé skupiny obyvatel polarizuje historicky podmíněná zášť. Příklady takovýchto rozdělených měst jsou Kosovska Mitrovica, rozdělená řekou Ibar na srbskou pravoslavnou část a albánskou sunnitsko-muslimskou část, či

Bejrút, v němž se nenachází výrazná fyzickou-geografická hranice, avšak město je tvořeno svébytnými čtvrtěmi křesťanských maronitů, Arménů, Palestinců, šiitů aj. Na cestě ke vzniku etnicky či nábožensky rozdělených měst jsou některá města západní Evropy, nezvládající integraci převážně muslimských imigrantů. Ve středoevropském prostoru se zmíněné typy rozdělených měst nenacházejí, tudíž nebudou v článku dále akcentovány.

Rozdělená města bývají občas laicky zaměňována za města partnerská (družební, angl. sister towns), která usilují o budování kulturních styků mezi svými organizacemi i jednotlivci. Ačkoli v mnoha případech včetně Českého Těšína a Cieszyna jsou partnerskými městy města rozdělená. Tato volba je vzhledem k vzájemné geografické blízkosti měst nasnadě.

Rozdělená města je možno klasifikovat podle různorodých faktorů [12, s. 3-10], [13, s. 7-8]:

- typ hranice – přírodní, nebo zbudovaná lidmi,
- důvod vzniku – válka, nebo politická smlouva,
- poloha – na hranicích států, nebo uvnitř státu (možná je rovněž poloha na hranicích nižších administrativních celků),
- časová hlediska – rozdělení dlouhodobé, nebo krátkodobé; počet proběhnuvších rozdělení města v historii,
- typ hraničního režimu – otevřená hranice, středně propustná, či nepropustná hranice.

S rozdělenými městy jsou dle autora příspěvku úzce spjaty tyto jevy:

- specifická dopravní situace, u měst rozdělných vodním tokem především mosty,
- rozdělení města na části, vyváženost rozdělení,
- pocity historické nespravedlnosti,
- menšiny a jejich aktivity,
- přeshraniční spolupráce a institucionalizace (v dnešní střední Evropě).

Státní hranice a jejich atributy jsou při zkoumání rozdělených sídel klíčové. Státní hranice může být tvořena: lidskou stavbou (obvykle plotem či zdí), nebo přírodním útvarem. Zbudování hraniční zděné zábrany, která rozděluje např. kyperskou Nikósii, obvykle provázají dramatičtější okolnosti nežli zavedení přírodní bariéry jako hranice. Hranice je komplexním geografickým fenoménem s politickou, ekonomickou i sociálně-mentální dimenzí. Stanovení státních hranic probíhá ve čtyřech fázích:

- alokace – politické rozhodnutí o příslušnosti určitého území, průběh nově stanovené hranice je vymezen významnými body přírodními (pohoří, vodní toky), společenskými (dopravní stavby, sídla) nebo historickými (reliktní hranice). Alokace hranice má obvykle podobu psané smlouvy. Při alokaci hranice nehrají roli historické precedenty či otázky spravedlnosti vytyčení hranice.
- delimitace – probíhá na základě práce s mapami velkých měřítek a časově náročného terénního šetření, které zahrnuje zkoumání majetko-právních vztahů či dopravní dostupnosti a obslužnosti. Na těchto činnostech se obvykle podílejí nestranní zahraniční odborníci pracující ve smíšených komisích.
- demarkace – vyznačení průběhu hranice pomocí hraničních znaků (nejčastěji hraniční kameny a tyče) v krajině tak, aby byl snadno identifikovatelný.
- administrace – pravidelná údržba a obnova hraničních znaků a pozorování přirozených změn hranice např. v případě vodního toku. Pokud hranici tvoří nesplavný vodní tok, je hranice vedena střednicí toku. Při přirozených změnách toku se mění průběh hranice. V některých případech může docházet k umělým regulacím vodního toku.

Současný akademický pohled na existenci rozdělených sídel v rámci EU nachází více kladů než záporů. Za klady jsou oproti běžnému pohraničnímu prostoru považovány např. rozvoj

ekonomiky a podnikání, lepší dopravní dostupnost a dostupnost služeb, důraz na přeshraniční cestovní ruch, možnost plného a každodenního využívání Schengenského prostoru, intenzivnější kontakty samospráv, přeshraniční volnočasové či vzdělávací aktivity mládeže, posilování kooperativního a tolerantního prostředí či rozšířený bilingvismus [5, s. 8]. Nikoli náhodou se v rámci rozdělených měst nejčastěji utvářejí přeshraniční projekty financované z evropských fondů.

2 Základní historicko-geografická charakteristika území Těšínska

Problematika Těšínska a jeho rozdělení je podstatná pro pochopení kontextu rozdělení samotného Těšína. Těšínsko (*Těšínské Slezsko*, pol. *Śląsk Cieszyński*, před rokem 1920 Těšínské knížectví) se nachází ve střední Evropě na pomezí Česka a Polska a má rozlohu 2282 km² [1, s. 108]. Na západě je vymezeno řekou Ostravicí (*Ostrawica*), jež tvoří moravsko-slezskou hranici, na severu částečně dolním tokem Olše (polsky a ve slezském nářečí *Olza*) a horním tokem Visly (*Wisła*), které oddělovaly Těšínsko od dalších slezských knížectví. Od roku 1956 leží na severní hranici Těšínského Slezska antropogenní Gočalkovické jezero (*Jeziro Goczałkowickie*). Na východě je Těšínské Slezsko odděleno řekou Biálkou a Slezskými Beskydy od historického území Haliče a na jihu Moravskoslezskými Beskydy od dnešního Slovenska, bývalých Horních Uher. Hranice Těšínska jsou zobrazeny v aktuální mapě regionu v Obrázku 1 (Fig. 1), která rovněž ukazuje významná sídla Těšínska (níže naleznete polské ekvivalenty českých názvů těchto měst). Hranice Těšínska nesloužily pouze jako hranice zemské, ale v některých obdobích též jako hranice státní mezi Rakouskem a Polskem či Rakouskem a Pruskem [16, s. 13-24]. Strategická hraniční lokalizace vedla k promíšení mnoha národů v regionu. Významnými městy Těšínska nad 20 000 obyvatel jsou na české straně Bohumín (*Bogumin*), Orlová (*Orłowa*), Karviná (*Karwina*), Třinec (*Trzyniec*), Jablunkov (*Jabłonków*), Havířov, Český Těšín a také části nynějších měst jako Slezská Ostrava (*Śląska Ostrawa*, před rokem 1919 Polská Ostrava) či Frýdek (*Frydek*). Na polské straně Cieszyn, Čechovice-Dědice (*Czechowice-Dziedzice*), Strumeň (*Strumień*), Skočov (*Skoczów*), a Ustroň (*Ustroń*), Visla (*Wisła*) a Bílsko, součást dnešního souměstí Bílsko-Bělá (*Bielsko-Biała*). Nejvýznamnějším tokem Těšínska z hlediska kulturního a správního je řeka Olše, pravostranný přítok Odry, pramenící ve Slezských Beskydech. Podél Olše se nachází spousta hradů (zřícenin) a zámků. Na 46. říčním kilometru řeky leží město Těšín, historická metropole Těšínska, v němž Olše dosahuje za normálního stavu šířky přibližně deseti metrů.

Těšínské knížectví náleželo polským Piastovcům, od 14. století pak Českým zemím a rodům v nich vládoucím. Ve druhé polovině 19. století došlo k industrializaci Těšínska. Jeho nížinatá severní část se zaměřila na těžbu černého uhlí (Karvinsko) či hutnictví železa (Bohumín, Třinec a Ustroň), zatímco jižní hornatá část si zachovala převážně rurální charakter. Těšín, zaměřený na administrativu a kulturu, nebyl průmyslem příliš zasažen. Moderní dějiny regionu s jeho etnicko-religiózními poměry po první světové válce jsou rozebrány ve třetí a čtvrté kapitole.

Zdroj: [17], upraveno autorem

Fig. 1: Aktuální mapa Těšínska rozděleného česko-polskou státní hranicí

3 Těšínské realie v návaznosti na typologii rozdělených měst

V případě Českého Těšína a Cieszyna byla hranice definována přírodním útvarem, konkrétně řekou Olší. Níže jsou rozepsány podrobnosti o složitém dosahování konsensu v otázce finálního umístění hraniční linie. Hledány byly význačné prvky v krajině napomáhající vymezení hranice, v regionu centrálního Těšínska je jím právě Olše. Na Těšínsku delimitaci státní hranice řídila mezinárodní delimitační komise. Nedílnou součástí hraniční problematiky je administrace hranic, do níž spadá údržba hraničních znaků a pozorování přirozených změn hranice např. v případě vodního toku. V roce 2010 prošel Most Družby (pol. *Most Przyjaźni*), viz Obrázek 2 (Fig. 2), nejznámější těšínský most, generální opravou financovanou EU. Zajímavostí je, že na něm byla čarou s diodami vyznačena státní hranice vedoucí střednicí koryta řeky.

Zdroj: vlastní

Fig. 2: *Most Družby po revitalizaci*

Čím novější je hranice, tím bývá větší trauma obyvatel z rozdělení a sklon k všemožným střetům [12, s. 10]. Těšín a Těšínsko bylo rozděleno smluvně, ač roli tzv. sedmidenní války a dalších animozit na vzniku dohody nelze pominout. Po dezintegraci Rakouska-Uherska došlo mezi nástupnickými státy Polskem a Československem ke sporu o území. 5. 11. 1918 byla uzavřena smlouva o průběhu hranic s vytvořením prozatímní hranice nepříliš výhodné pro československou stranu, které připadlo pouze 22 procent Těšínska s městy Frýdek, Polská Ostrava či Orlová. Dohoda měla přinést uklidnění situace v regionu, přesto se však na obou stranách prozatímní hranice objevovaly stížnosti na diskriminaci menšin majoritní populací či tamními institucemi [9].

Když hodlalo Polsko v období po uzavření této smlouvy uspořádat na území Těšínska volby do ústavodárného shromáždění za přítomnosti svého vojska, zasáhla československá armáda pod vedením generála Josefa Šnejdárka. Během sedmidenní války vytlačila polské vojsko, zdecimované válkou s bolševickým Ruskem, až k řece Wisle. Na nátlak Dohody byla válka ukončena příměřím v lednu 1919 a byla vytvořena demarkační linie kopírující tok řeky Olše [1, s. 46-69]. Po skončení konfliktu byla na Těšínsko vyslána mezinárodní komise a také mezinárodní ozbrojené jednotky. Dohodová kontrolní komise se usídlila v Těšíně. Nejdříve mocnosti Dohody zvažovaly rozdělení území formou plebiscitu. Ta se však ukázala kvůli rostoucí propagandě, násilnostem v regionu a změnám postoje polské i československé strany jako nereálná. Poté mocnosti váhaly mezi historickou argumentací Československa, založenou na staletí trvajícím propojení Těšínska s českými zeměmi, a etnologickou argumentací Polska, opřenu o výsledky sčítání lidu za habsburské monarchie. Etnické hranice na Těšínsku však byly neostré se spoustou enkláv druhého etnika. Nakonec se díky diplomatickým schopnostem Edvarda Beneše a existenčním problémům Polska ve válce s Ruskem na velvyslanecké konferenci ve Spa 28. 8. 1920 velmoci přiklonily k principu hospodářskému, k významu košicko-bohumínské dráhy a karvinského uhelného revíru pro Československo [9, s. 8]. Byla ustavena hranice, kopírující z velké části tok řeky Olše, jež přetrvala do současnosti. Až na drobné úpravy, mezi něž patřilo přičlenění obce Hřčava k Československu v roce 1924. Na Obrázku 1 (Fig. 1) je viditelná současná podoba česko-polské hranice ve studované oblasti s přihlédnutím k historickým hranicím Těšínska. Hranice vedoucí tokem Olše je díky svému orografickému ukotvení méně sporná nežli umělé hranice prozatímní či navrhované před rozhodnutím ze Spa. Nicméně polská strana a zejména polské

obyvatelstvo na Těšínsku byly rozlícené a ve 30. letech se na české straně Těšínska začaly stupňovat nepokoje a diverzní aktivity etnických Poláků.

Těšín, známý díky své architektuře jako Malá Vídeň, byl od dob Piastovců a poté habsburské monarchie významným správním střediskem (metropole Těšínského kraje v rámci Rakouska-Uherska) z hlediska politického, soudního i berního. Rovněž byl centrem kulturním, dnešní terminologií multikulturním, neboť město obývali Němci, Poláci, Češi, Slezané, Židé a další národnosti. Vezmeme-li v potaz administrativní hledisko, Cieszyn je nyní okresním (powiatowym) městem se soudem a státním zastupitelstvím. Na československé straně byl po uklidnění politické situace v roce 1921 ustaven politický okres Český Těšín, jenž s výjimkou let 1938-1945 fungoval do roku 1960, kdy bylo jeho území rozděleno mezi okresy Karviná a Frýdek-Místek [7]. Od roku 2003 je Český Těšín tzv. obcí s rozšířenou působností.

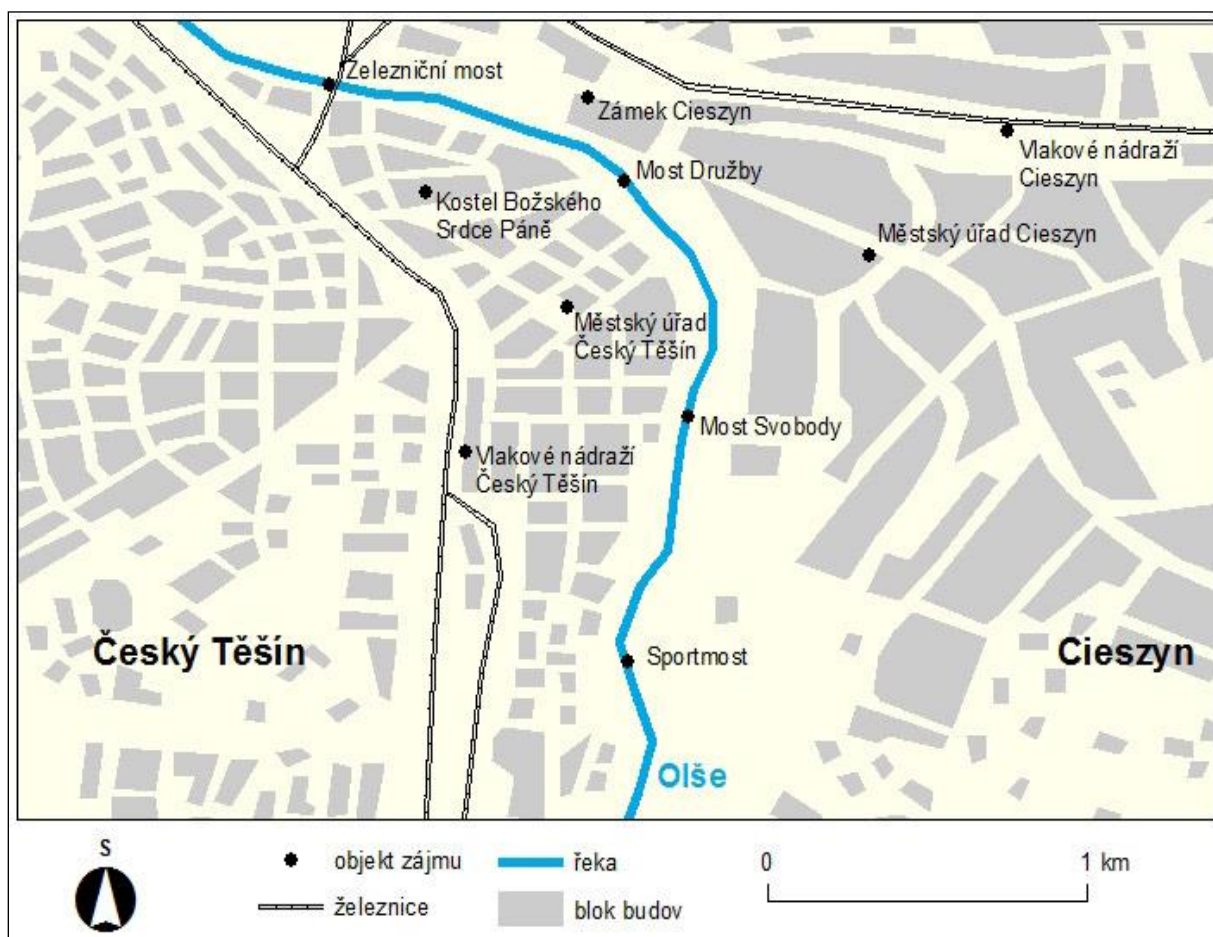
Těšín je rozdělen již od 28. 7. 1920 dlouhodobě, avšak 2. 10. 1938 byl započítán polské okupace československé části Těšínska spojen do jednoho města (Cieszyn, Teschen) v rámci Slezského vojvodství (*województwo*) a okresu (*powiat*) Cieszyn. Český Těšín byl přejmenován na městskou část Cieszyn Zachodni a českotěšínská radnice se stala sídlem Báňské a hutnické společnosti (*Spółka górnicza i hutnicza Karwina-Trzyniec, něm. Berg- und Hüttenwerksgesellschaft Karwin-Trzynietz, Aktiengesellschaft*), největšího průmyslového koncernu na Těšínsku, existujícího již od dob habsburské monarchie. V rámci Třetí říše spadl Těšín do rámce provincie (*gau*) Slezska, po roce 1941 do Horního Slezska [7]. Cieszyn Zachodni se transformoval na Teschen-West. Po 3. 5. 1945 byl obnoven předválečný *status quo* dlouhodobého rozdělení. Budova radnice se stala opět sídlem městské správy a té slouží dodnes [15]. Nicméně až smlouva československo-polská smlouva o konečném vytyčení státní hranice z roku 1958 dala tomuto stavu za drobných úprav průběhu státní hranice mezinárodně-právní závaznost a ukončila oficiální nároky polské strany na českou část Těšínska. Revizionistické nálady části polské veřejnosti však přetrvávaly, ačkoli byly utopeny dlouhými léty komunistického internacionalismu. Období totality znamenalo rovněž asimilační tlak na národnostní menšiny.

Složitě dějiny střední Evropy vedly k tomu, že některá sídla byla rozdělena vícekrát. Těšín, podobně jako Komárno na maďarsko-slovenské hranici, dvakrát. Rozdělení města proběhlo v krátkém časovém úseku a zpřetrhalo dlouhodobé vztahy politické, kulturní či ekonomické. Jako u jiných rozdělených měst došlo k periferizaci obou částí bývalého jednotného města, přičemž jejich primární funkcí se stala kontrola a ostraha státní hranice. Drtivě byly rozdělením postiženy rodiny se členy na obou stranách hranice.

Propustnost hranice vedoucí Těšínem se několikrát měnila. V meziválečných letech byla hranice poměrně průchodná vzhledem ke značnému pohybu obyvatel za rodinnými příslušníky, bohoslužbami atd. Od roku 1925 byl zaveden malý pohraniční styk se systémem propustek pro obyvatele žijící oboustranně v pásmu vzdáleném do 15 km od státní hranice. V období polské anexe Těšínska a nacistické okupace byla hranice zrušena. Po druhé světové válce byla obnovena a přísně střežena. Po československo-polské smlouvě z roku 1958 byl znovuzaveden malý pohraniční styk. Přechod hranice byl kromě pohraničního styku možný na mezinárodních hraničních přechodech, mezi které náležely Český Těšín a Cieszyn. Během potlačení pražského jara v roce 1968 či stanného práva v Polsku v 80. letech byl malý pohraniční styk kvůli obavám z šíření protisocialistických myšlenek přerušen. V roce 1991 byl styk obnoven a rovněž byla zrušena vízová povinnost mezi Československem a Polskem [18]. Poté situace pozvolna spěla k intenzivnější přeshraniční kooperaci. Aktuální otevřenost hranice je patrná v institucionálním, společenském a hospodářském rozměru.

4 Další těšínské fenomény spjaté s rozděleními městy

V rozdělených městech fungují řeky jako bariéry. Důležitou roli tak hrají místa, která umožňují přechod řeky, tedy mosty či lávky. Ne nadarmo jsou mosty považovány za symboly spolupráce. V rozdělených městech ležících na hranici železné opony nebyly mosty po druhé světové válce obnoveny, např. mezi Görlitzem a Zgorzelcem. Těšínský Hlavní most, postavený v Těšíně na konci 19. století, byl v roce 1939 vyhozen do povětří ustupující polskou armádou. Němci ho obnovili, ale při ústupu v roce 1945 ho odstřelili. Českoslováky opravený most byl v roce 1947 stržen povodní a v roce 1953 byl v lokalitě dostavěn zcela nový most, Most Družby [4]. Název stavby je poněkud paradoxní, vzhledem k tomu, že česko-polská hranice byla přes proklamovaný komunistický internacionalismus nepřiliš propustná. Druhým silničním těšínským mostem je Most Svobody (*Most Wolności*) na Střelníční ulici, jenž navázal na starší mosty v lokalitě, které byly taktéž vystaveny odstřelům či rozmarům přírody. Zmíněné mosty sloužily ještě v roce 2007 jako hraniční přechody, Most Družby ve směru z Polska do Česka a Most Svobody ve směru opačném. Další spojnici je železniční most, který od konce 19. století umožňoval vlakovou dopravu mezi Těšínem a Bílskem. V roce 2012 byla v rámci přeshraničního projektu dokončena moderní lávka pro pěší a cyklisty, zvaná Sportmost. Polohu mostů v Těšíně zachycuje mapa v Obrázku 3 (Fig. 3).

Zdroj: vlastní

Fig. 3: Mapa Těšína se zaměřením na klíčové stavby

Rozdělení Těšína mělo za následek reorientaci dopravy. Český Těšín byl propojen zejména s ostravskou aglomerací, zatímco v Cieszyně byly budovány sítě navazující na střediska tehdejšího Slezského vojvodství. Výrazné vzájemné dopravní propojení měst a jejich zázemí

znamenal pád totalit ve střední Evropě. Liberalizace trhu a vzrůstající kamionová doprava v Těšíně vedla v 90. letech k vybudování hraničního přechodu v nedaleké Chotěbuzi (*Kocobędz*) a na něj napojeného obřího viaduktu vedoucího do Polska jako součásti evropské silnice E462. Tato trasa je v dnešní době nejvytíženějším česko-polským hraničním přechodem. Zajímavostí je existence těšínské tramvajové linky, jejíž dva kilometry dlouhá trasa spojovala přes Hlavní most oba břehy Olše. Její provoz byl ukončen v roce 1921 zejména kvůli časové náročnosti pasových a celních kontrol zavedených po rozdělení Těšína. Městská legenda praví, že kolejnice této trasy leží dodnes pod českotěšínskou Hlavní třídou.

Československu připadla na základě dohody ze Spa průmyslová část Těšínska (Poláci ji nazývají Zaolzie) o rozloze 1269 km² a počtu obyvatel 300 000, Polsku část zemědělská o rozloze 1013 km² a počtu obyvatel 140 000 [1, s. 108]. Česká část Těšína měla v roce 1920 rozlohu 2,66 km², v současnosti má rozlohu 33,81 km², poněvadž k Českému Těšínu byly připojeny obce Svibice, Dolní a Horní Žukov, Koňákov, Mistřovice, Mosty a Stanislavice. Cieszyn má rozlohu 28,61 km². V Těšíně žilo podle censu z roku 1910 2195 Poláků a 160 Čechů. Nicméně v Českém Těšíně v roce 1921 vlivem migrací žilo již 2427 Čechů a 526 Poláků [18, s. 161-247]. V důsledku holocaustu z města zmizela židovská menšina a po konci druhé světové války kvůli odsunu menšina německá. V rámci Československa se do Českého Těšína stěhovali za práci Slováci. Dle sčítání lidu z roku 2011 žije v Českém Těšíně 24 394 obyvatel, z toho 14 043 Čechů (57,2 %) a 3333 (13,3 %) Poláků [2]. V polské části Těšína zůstalo po roce 1920 minimum Čechů a jejich počty se dodnes nezměly. Cieszyn má podle sčítání lidu z roku 2011 35 685 obyvatel a etnicky je značně homogenní [3, s. 5]. Ze statistických údajů uvedených v tabulce Tab. 1 vyplývá, že počet obyvatel v Českém Těšíně od roku 1991 výrazně klesá, zatímco v Cieszyně je stav setrvalý. V Českém Těšíně lze sledovat též značné změny v počtu jednotlivých národností, jak absolutním, tak relativním.

Tab. 1: Vývoj národnostního složení v Českém Těšíně

	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Češi	2427	4420	9586	11942	11675	17070	19466	19176	14043
Poláci	526	1466	1424	3261	3626	5288	5014	4257	3333
Němci	3406	3269	0	0	0	0	165	69	23
Slováci	0	0	0	209	382	879	1711	1155	729
Moravané	0	0	0	0	0	0	895	219	364
Slezané	0	0	0	0	0	0	1150	390	390
Ostatní (a neuvedeno)	770	591	1683	124	142	152	336	1163	5512
Celkem	7129	9746	12693	15536	15825	23389	28737	26429	24394

Zdroj: [2], [18, s. 161-247], upraveno a doplněno autorem

Rozdělení sídel nebylo nikdy možno provést objektivně spravedlivě, co se týče rozlohy, počtu obyvatel a dalších kvantitativních i kvalitativních vlastností nově ustavených útvarů. Po rozdělení Těšína získalo Československo průmyslovou část města s vlakovým nádražím na strategické železnici, římskokatolickým kostelem Božského Srdce Páně a několika stavebními podniky, zatímco Polsko obytnou a historickou část se zámekem, pozůstatky hradu a dalšími památkami. Česká strana musela budovat v podstatě nové město, zatímco pro polské instituce bylo převzetí moci v obytné části snadné. Na polské straně však bylo nutno postavit vlakové nádraží s dostatečnou kapacitou. V Českém Těšíně se jako v ostatních rozdělených městech vyskytly potíže s urbanismem. Především šlo o nedostatek bytových domů, výstavbu hraničních přechodů a stanovišť hraniční stráže. Po rozdělení bylo zapotřebí vybudovat nová městská zařízení, poněvadž se jejich valná část nacházela na polské straně. Byla započata stavba škol, vodárny, hřbitova a především městské radnice. Budova radnice byla dostavěna v roce 1929 [5]. Z bývalého průmyslového předměstí jednotného Těšína se stalo soběstačné

okresní město, svého času nejmladší v republice. Přes svou excentrickou polohu při hranici dokázalo sídlo těžit ze svého správního postavení a solidní dopravní dostupnosti. Městská centra Českého Těšína a Cieszyna přiléhají k břehům Olše, což je zřejmé z Obrázku 3 (Fig. 3), který mimo jiné zobrazuje důležité stavby na obou stranách hranice.

S rozdělenými městy souvisí více či méně oprávněné pocity křivdy států, kterých se dělení dotklo. Tento pocit křivdy může být médii či v krajní situaci přímo státem přiživován. To se spolu s demonizací sousedního národa na Těšínsku dělo zejména v době meziválečné. Všudypřítomná propaganda v novinách a rozhlasu burcovala k nedůvěře, případně ozbrojenému odporu vůči příslušníkům druhého národa. V parlamentních volbách se projevovala silná etnická loajalita. Protičeský nacionalismus v tomto období proniknul i do polské římskokatolické církve.

K rozděleným městům patří menšiny, které mohou působit jako spojovací prvek, nebo naopak přispívat k eskalaci napětí. Integrace menšin bývá snazší, pokud obyvatelé rozdělených měst sdílejí shodný jazyk, jak je tomu např. v rozděleném městě Baarle-Hertog/Baarle-Nassau na belgicko-nizozemské hranici. V případě Těšína tomu tak není, ač jsou si čeština s polštinou dosti blízké. Na české straně hranice však žije početná polská minorita, jež v mnoha sídlech přesahuje podíl deseti procent, ačkoli v rámci celého Česka tvoří jedno procento. Na rozdíl od zbytku Česka je polská menšina na české straně Těšínska autochtonní. V dnešní době mají její příslušníci obvykle české občanství a nevyvíjejí žádnou protistátní činnost. Naopak napomáhají přeshraniční spolupráci a kulturním kontaktům. Česká část Těšínska je specifickým etnogeografickým regionem s vysokou religiozitou (vysoký podíl věřících římskokatolické církve, Slezské církve evangelické augsburského vyznání a Českobratrské církve evangelické) a zachovanými tradicemi. Český Těšín je na čtvrtém místě mezi českými městy s nejvyšším podílem věřících osob (56,2 %) [2]. V regionu se můžete setkat s těšínským slezským nářečím (*po našymu/po naszymu*), které slouží jako jazyk každodenní komunikace a zahrnuje prvky češtiny, polštiny, němčiny i slovenštiny. Polská menšina zde má svébytné základní školství a také kulturní život. Český Těšín je sídlem většiny polských organizací v Česku včetně zastřešujícího Kongresu Poláků v České republice (*Kongres Polaków w Republice Czeskiej*), který koordinuje aktivity polské minority na českém území a zastupuje ji při jednáních s českou vládou. Polská menšina je dosti endogamní, v jejím rámci se nevyskytuje mnoho smíšených polsko-českých manželství, bereme-li v potaz etnicitu. Např. v roce 1999 bylo uzavřeno osm takovýchto manželství a v roce 2000 pět [12, s. 14]. Na polském břehu Olše tvoří Češi tisícinu populace, tudíž není na místě se jimi blíže zabírat. Během nacistické okupace byla zlikvidována těšínská židovská menšina, jež díky jazykovým a obchodním dovednostem spojovala Poláky a Čechy. Od pádu habsburské monarchie se rovněž zmenšoval vliv těšínských Němců, kteří do oblasti přišli v rámci německé středověké kolonizace. Před rokem 1920 byli nejpočetnější a privilegovanou národnostní skupinou, později jejich význam a počet klesal a po druhé světové válce museli město opustit.

Evropská integrace hrála od svého počátku významnou roli ve zlepšování postavení rozdělených měst a napjatých vztahů mezi národy v pohraničí. Dotýká se rovněž česko-polských vztahů v Těšíně a přispívá k difuznímu efektu hranice. Roku 1998 byl ustaven Euroregion Těšínské Slezsko (*Euroregion Śląsk Cieszyński*), sdružující 16 polských obcí a 46 českých obcí. Svou činností navázal na Sdružení obcí a měst Horního Slezska a Severní Moravy. Přírozenou osu euroregionu tvoří řeka Olše. Sídlo české strany euroregionu se nachází v bývalé budově Celní správy při těšínském Mostu Družby. Euroregion podporuje zájmy členských měst a obcí, přeshraniční aktivity, čerpání financí z evropských fondů (zejména z Operačního programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Polsko) a připravil region Těšínska na vstup do Evropské unie, kam Česko a Polsko vstoupily v roce

2004 [10, s. 24-27]. Po roce 2004 se zintenzivnilo propojení rozděleného města, lidé začali zakládat firmy na opačné straně hranice a využívat školství za hranicí. To se týká polských dětí navštěvujících základní školu s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně na Havlíčkově ulici nedaleko od hranice. Česko po vstupu do evropských struktur ratifikovalo Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků Rady Evropy. Ta nařizuje, aby v obcích s podílem národnostně menšinové populace vyšším než deset procent byly zřízeny speciální výbory pro menšiny. Rovněž nařizuje užívání dvojjazyčných místopisných názvů v těchto obcích, mezi něž patří také Český Těšín [8, s. 6-7].

Dne 21. 12. 2007 Česko a Polsko vstoupily do Schengenského prostoru a na počest této události se na Mostu Družby konala velkolepá oslava. Definitivně byly zrušeny hraniční kontroly, tudíž přeshraničnímu turistickému ruchu a další kooperaci přestaly být kladeny překážky. V roce 2008 se v Cieszyně a Českém Těšíně setkali český prezident Václav Klaus, jeho polský protějšek Lech Kaczyński a také těšínští starostové. Politikové prokázali schopnost reflexe sporných historických událostí a konstatovali, že česko-polské vztahy nebyly nikdy v dějinách lepší. Jak na úrovni států, tak na úrovni krajů. Rovněž poukázali na sbližování rozděleného města, ke kterému by měly přispět finance z fondů Evropské unie [6]. Se vstupem do Schengenského prostoru došlo k posílení nadějí, že by se Těšín mohl stát multikulturním střediskem Těšínska, kterým kdysi byl. K formování společné těšínské identity přispívají četné kulturní akce, ať hudební (*Viva il canto*) či divadelní (*Bez hranic/Bez granic*). Za zmínku stojí společné římskokatolické pouti na památku sv. Melichara Grodeckého, těšínského mučedníka populárního především v Polsku. Společné bohoslužby se konají střídavě v Českém Těšíně a Cieszyně. Ke kooperaci dochází i ve sportovních odvětvích, známý je např. Těšínský Fortuna běh konaný na obou stranách hranice.

Podstatný je rovněž ekonomický rozměr sbližování. V dnešní době jsou na tom města hospodářsky a z hlediska infrastruktury podobně. Obě mají nemocnici, muzeum, kulturní dům, divadlo, kino, ale pouze v Cieszyně funguje vysoká škola. Jde o Fakultu etnologie a pedagogických věd Slezské university v Katovicích. V Českém Těšíně v minulosti fungovala detašovaná pracoviště olomoucké Univerzity Palackého či Ostravské univerzity. V obou městech dochází k útlumu průmyslu a rozvoji služeb a cestovního ruchu se snahou o společnou přeshraniční propagaci [10, s. 29]. Podobné jsou též ukazatele nezaměstnanosti. Pro rozdělená města s otevřenějším pohraničním režimem jsou typické přeshraniční nákupní výlety, přičemž cílovou destinací takovýchto cest bývá obvykle ekonomicky méně vyspělé sídlo. V obchodech Českého Těšína či Cieszyna je obvykle možno platit rovněž měnou sousedního státu a dostat informace v jazyce sousedního státu. Obstojná znalost jazyka sousední země je obvyklá u obchodníků na obou stranách hranice, nicméně snadnější je se dorozumět polsky na české straně, zřejmě díky přítomnosti početné polské menšiny. Doby masové přeshraniční nákupní turistiky z 90. let minulého století za cieszynskými městskými trhy jsou již pryč, neboť se disparity mezi Českem a Polskem v dnešní době téměř vyrovnaly. Pozůstatkem ruchu 90. let jsou stále fungující obchůdky vietnamských prodejců na obou stranách hranice. Nákupní turistika je v dnešní době znatelnější např. na německo-polské hranici. V rámci Těšína lidé spíše jezdí přes hranici za nákupy akčního zboží [3, s. 5-8].

Závěr

Zdá se, že přeshraniční nepřátelské pohledy jsou v Těšíně již minulostí, nebereme-li v potaz s generační obměnou se zmenšující skupinu Poláků vnímajících rozdělení Těšínska jakožto křivdu, výstavbu pomníků odkazujících na sedmidenní válku na obou stranách hranice nebo excesy jako zamalovávání polských názvů u místopisných označení na české straně hranice. Vyrůstá nová generace rozdělením města a vypjatým nacionalismem nezasažená, a tak se můžeme setkat spíše s tradičními stereotypy Poláků o Čechách a vice versa nesouvisejícími

s historickými peripetemi Těšínska. Těšín je bez debat rozděleným městem dle veškerých definic tohoto fenoménu. Je na něj dobře aplikovatelná typologie rozdělených měst a jsou u něj pozorovatelné další jevy s rozdělenými sídly obvykle spojené. Jak bylo v textu naznačeno, v nynějším kontextu evropské integrace již pojem rozdělené město ztrácí pejorativní konotace. Naopak, rozdělené město s aktuální vysokou propustností hranice jako Těšín funguje jako laboratoř interkulturních vztahů v rámci EU.

Po shrnutí informací ze třetí kapitoly lze konstatovat, že Těšín patří mezi nejotevřenější z rozdělených měst ve středoevropském postkomunistickém prostoru, a to díky rodinným vazbám napříč hranicemi, kulturní, jazykové blízkosti i podobnému ekonomickému statusu obyvatel. Dochází též k nacházení ztracené společné těšínské identity. Jednou z mála ne zcela optimistických stránek přeshraniční spolupráce v rámci Těšína je fakt, že jde mnohdy o kooperaci polsko-polskou, poněvadž se na české straně hojně zapojují etničtí Poláci. Buďto nejsou Češi v procesu sbližování dostatečně aktivní, nebo si polská strana pro spolupráci vybírá Poláky žijící na české straně, které zná či je pojí příbuzenské vztahy. Integrace v rozdělených městech, která byla zasažena samotným rozdělením a také evropskou integrací dříve (např. na západních hranicích Německa), měla samozřejmě možnost pokročit ještě dále a zredukovat státní hranice na naprostou formalitu. Současná rozdělená města jsou určitým mementem doby vnitroeurovských konfliktů. V posledních dvaceti letech v evropském prostoru žádné město rozdělené státní hranicí nepřibýlo a vznik takového sídla nelze v blízké budoucnosti očekávat. Rovněž nelze očekávat naprosté spojení rozdělených sídel dané zrušením či posunem státních hranic. Možné jsou však změny v propustnosti hranic. Vzhledem k současné migrační krizi a možnosti znovuzavedení přísného hraničního režimu s pasovými kontrolami v evropských státech, nelze považovat současnou otevřenost zkoumané těšínské hranice za samozřejmost.

Literatura

- [1] BÍLEK, V.: *Kyselá těšínská jablička, československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*. Epoque, Praha, 2011. ISBN 978-80-7425-097-2.
- [2] ČSÚ: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online], 2011 [cit. 2016-02-22]. Dostupné na WWW: <https://www.czso.cz/csu/sldb/domov>
- [3] DOLZBŁASZ, S.: Symmetry or asymmetry? Cross-border openness of service providers in Polish-Czech and Polish-German border towns. *Moravian Geographical Reports*, 2015, roč. XXIII, č. 1, s. 2-12. ISSN 1210-8812.
- [4] GAMROT, Č.: Most přes Olzu mnohokrát změnil podobu [online]. *Lidové noviny* [cit. 2016-02-22]. Dostupné na WWW: <http://www.ihorizont.cz/historie/4795-most-pres-olzu-mnohokrat-zmenil-podobu>
- [5] JOANIEMI, P.; SERGUNIN, A.: *Laboratories of European Integration: City-twinning in Northern Europe*. Peipsi Center for Transboundary Cooperation, Tartu, 2012.
- [6] KRÁL, J.: Prezidenti spojovali Těšín [online]. *Lidové noviny* [cit. 2016-03-30]. Dostupné na WWW: https://www.mesto-bohumin.cz/data/novinove_clanky/2008/011576_1.jpg
- [7] KUBEČKOVÁ, M.; OHNOUTKOVÁ, M.; ORAVOVÁ, M.; KUBÍČEK, J.; MATROSOVÁ, V.: *Bibliografie okresu Karviná*. Brno 2003. ISBN 978-80-7054-102-4.
- [8] KUČEROVÁ, L.: Cesky Tesin – A Reunited Town. *The Annual of Language, Politics and Identity*, 2010, roč. IV, č. 1, s. 91-100. ISSN 1803-1757.

- [9] MOROZOV, S.: *Polsko a Československo v evropských vztazích 1933-1939*. Praha 2009, s. 8. ISBN 978-80-7360-842-2.
- [10] PAWLUSIŃSKI, R.; KUBAL, M.: Border Twin Towns in V4 Countries – Partnerships Through Tourism as a Way of Exploiting the Potential of the Historical and Cultural Heritage of Towns. *Central European Regional Policy and Human Geography*, 2015, roč. V, č. 1, s. 21-39. ISSN 2062-8889.
- [11] RYKAŁA, A.; SOBCZYŃSKI, M.: Pomędzy Polską a Czechami. Transgraniczny region historyczny Śląska cieszyńskiego. In: Rykała, A.; Sobczyński, M. (eds.): *Guide to the Excursions of the Fifth 'Łódź' Conference of Political Geography on „Borderlands or Transborder Regions – Geographical, Social and Political Problems”*. Uniwersytet Łódzki, Łódź, 1996, s. 20-30.
- [12] SCHULTZ, H.: *Twin towns on the border as laboratories of European integration*. Frankfurter Institut Für Transformationstudien, Frankfurt, 2002.
- [13] SIMPSON, P.: *Divided Cities/Invisible Walls: Double Standards of Urban Life, Who Has the Better Deal?* International Association for the Study of Traditional Environments, Berkeley University, Berkeley, 2002.
- [14] SIWEK, T.: *Český Těšín polský? = Cieszki Cieszyn polski?* Olza, Český Těšín, 2002. ISBN 978-80-86082-19-9.
- [15] TROJAK, M.: Stavba městské radnice dovršila vznik Č. Těšína. *Právo*, č. 225, 25. 9. 2004, s. 19.
- [16] VALENTA, J. Arbitráž z roku 1920 po osmdesáti letech. *Těšínsko*, 2001, roč. XLIV, č. 2, s. 13-25. ISSN 0139-7605.
- [17] WIKIPEDIA: *Mapa Těšínska dnes* [online], 2009 [cit. 2016-03-24]. Dostupné na WWW:
https://cs.wikipedia.org/wiki/T%C4%9B%C5%A1%C3%ADnsko#/media/File:Slask_cieszynski-Mapa_T%C4%9B%C5%A1%C3%ADnska.png
- [18] ZAHRADNIK, S.: Národnostní struktura na Záožjí podle výsledků sčítání lidu (1880 – 1991). In: Borák, M; Gawrecki, D. (ed.): *Nástin dějin Těšínska*. Advertis, Ostrava 1992, s. 161-247.
- [19] ZENDEROWSKI, R.: Stosunki między mieszkańcami miast podzielonych granicą państwową na przykładzie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín). Studium socjologiczne. *Studia regionalne i lokalne*, 2002, roč. III, č. 8, s. 49-78. ISSN 1509-4995.

GEOGRAPHICAL RESEARCH OF DIVIDED CITIES FOCUSED ON THE CITY OF TĚŠÍN

The submitted study presents the phenomenon of divided cities which is closely connected with the Central European space and its historical and political issues, related to the specific environment of the town of Těšín (Český Těšín/Cieszyn). In the first chapter, the author focuses on the theoretical framework of the phenomenon of divided cities. Although it is an examined issue, there are many terminological ambiguities. In its other parts the article outlines geography and the complex history of the two times divided city and attempts to connect them with specific typology of divided cities. Apart from that, the author, due to his professional orientation, focuses mainly on the international, political, geopolitical and ethnic connections of Těšín and Těšínsko region. Attention is also paid to the functioning of Těšín within the European Union, which has long been trying to suppress the influence of national borders and feelings of historical injustice among European nations.

TESCHEN IM LICHT EINER GEOGRAPHISCHEN UNTERSUCHUNG ZWEIER GETEILTER STÄDTE

Diese Studie zeigt dem Rezipienten das Phänomen zweier geteilter Städte, das mit dem mitteleuropäischen Raum und dessen historisch-politischen Realien eng verbunden ist, und zwar das ganz spezifische Milieu der Stadt Teschen (Český Těšín/Cieszyn). Im ersten Kapitel beschäftigt sich der Autor mit einer theoretischen Einschränkung des Phänomens der geteilten Städte, denn es handelt sich um eine Problematik, die zwar im europäischen Kontext untersucht wurde, die allerdings im Hinblick auf die Vielfalt von Terminen nicht immer als übersichtlich angesehen wird. In den weiteren Teilen macht der Autor die Rezipienten dieser Studie mit der Geographie und vor allem mit der ganz komplizierten Geschichte der zweimal geteilten Stadt bekannt und ist hierbei darum bemüht, Aspekte der Typologie geteilter Städten darauf zu applizieren. Im Hinblick auf seine Spezialisierung konzentriert sich der Autor dieser Studie vor allem auf die international-politischen, geopolitischen sowie ethnischen Aspekte und Zusammenhänge der Stadt und der Region Teschen. Die Aufmerksamkeit des Autors wird auch dem Fungieren der Region Teschen im Rahmen der Europäischen Union gewidmet, die sich aus langfristiger Sicht darum bemüht, den Einfluss der staatlichen Grenzen sowie Gefühle von historischem Leiden unter europäischen Nationen mit verschiedensten Mitteln zu schwächen.

CIESZYN W ŚWIETLE BADAŃ GEOGRAFICZNYCH PODZIELONYCH MIAST

Opracowanie przedstawia zjawisko podzielonych miast, które jest ściśle związane z obszarem środkowoeuropejskim i jego historyczno-politycznymi realiami. Zjawisko to zaprezentowano na przykładzie specyficznego miasta Cieszyn (Český Těšín/Cieszyn). W pierwszym rozdziale autor skupia się na teoretycznych ramach zjawiska podzielonych miast, gdyż wprawdzie jest to zagadnienie poddawane badaniom w środowisku europejskim, jednak ze względu na różnorodność terminologiczną nie zawsze klarowne. W kolejnych częściach opracowania przedstawiono geografie a przede wszystkim skomplikowaną historię dwukrotnie podzielonego miasta, próbując przedstawić aspekty typologii podzielonych miast. Oprócz tego autor skupia się w szczególności na aspektach międzynarodowo-politycznych, geopolitycznych i etnicznych Cieszyna i Ziemi Cieszyńskiej. Wskazano również funkcjonowanie Cieszyna w ramach Unii Europejskiej, która długofalowo stara się niwelować wpływ granic państwowych i poczucie historycznych krzywd wśród europejskich narodów.